

VÁROSI KEGYÚRI JOGOK AZ ÚJKORI MAGYARORSZÁGON

VÖLGYESI LEVENTE
egyetemi docens (PPKE JÁK)

A kegyúri jog tiszteletbeli, terhekkel járó és hasznos jog, amelyre bizonyos egyházi szervezeti egységet illetően annak van igénye, aki a püspök beleegyezésével az illető egyházi szerv létesítéséhez építéssel, alapítással vagy javadalmazással hozzájárult.¹ Lehet, hogy a meghatározás nem a legtokéletesebb, de mivel a kegyúri jog definícióját, tartalmát törvény nem tartalmazza, hanem a szokásjog alakította ki, kénytelenek vagyunk ezzel, s ehhez hasonló meghatározásokkal megelégedni. Nagyon kevés magyar törvény említi a kegyúri jogot, de ha említi is, nem definiálja.

A kegyúri jog egyetemes története a kora középkorra nyúlik vissza. Pelagius pápa engedi meg 557-ben első ízben, hogy az egyházi szervezetet alapító világi krisztushívő kijelölhesse az ott szolgáló lelkész személyét. Jusztinianusz császár előírta, hogy az alapító és javadalmazó alkalmas egyént állíthasson a püspöknek szentelés végett, s ezt a jogot a császár kiterjesztette a kegyúr örököseire is. 598-ban ezt a szabályt már nyugaton is megtaláljuk. A 649. évi chaloni zsinat értelmében az alapítónak kötelessége méltó lelkészről gondoskodnia. A negyedik és a kilencedik toledói zsinat úgy fogalmaz, hogy a kegyúr joga és kötelessége az egyház javaira felügyelni, és ha szegénységre jut, jogosult az egyház segítségére sietni. A kegyúrra a patronus kifejezést a hagyomány szerint Pennaforti Szent Rajmund alkalmazta legelőször a 13. században. Előtte a fundator kifejezés volt elterjedve. Sajnos, a kegyúri, illetve az Eigenkirche rendszer elterjedése nyugaton sok visszaélésre adott okot.²

Szent István idejében Magyarországon még csak egyetlen kegyúri jogosítvány létezett, ez pedig a király egyházszervezői tevékenységében gyökerező jogosítvány, amelyet Luxemburgi Zsigmond óta nevezünk főkegyúri jognak.³ Köztudomású, hogy Luxemburgi Zsigmond a konstanzi zsinaton érte el a főkegyúri jog gyakorlásának lehetőségét, bár az erről szóló bulla és másolatai elvesztek, de hivatkozik rá Werbőczy

¹ MIHALOVICS EDE: *A kegyúri jog*. Nyitra, 1897, 7. (idézi Barbosa c. 20. C. XVI. qu. 7. definícióját).

² MIHALOVICS EDE: *A kegyúri jog*. Nyitra, 1897, 9–17.

³ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. [Értekezések a Történeti Tudományok Köréből; új sorozat, 9. kötet.] Budapest, 1971, 9–11.

István a Hármaskönyv I. fejezetének 11. címében, amelyet a gyakorlat kételkedés nélkül átvett és alkalmazott.⁴

Ebből a főkegyúri jogból részesíti a földesurakat kiváltságlevelében az uralkodó, amikor a helyi egyházszerzői jogkört és az egyházi tisztségviselők megválasztásának és javadalmazásának ügyét a földesúri joghatóság kezébe teszi. A királyok a földesurak mellett közösségekre is ruháztak kegyúri jogokat. A városi kegyuraság eredete a 12-13. századra nyúlik vissza. A kezdeti kiváltságlevelekben is megtalálható már, hogy a városok a papjaikat maguk választhatják meg. Ilyen városok: Nagyszombat (1238), Petrina (1240), Pest, Buda, Zólyom (1242), Beregszász (1247), Dobruna, Bábaszék (1254), Besztercebánya (1255), Sátorlajújhely (1261), Szatmár (1264), Karakó, Igen (1266), Szepes (1273), Kolozsvár (1316) stb. A magyar városi kegyuraság nem a földbirtok dologi jogi birtoklásának tényén, hanem a királyi főkegyúri jogból – privilegium útján – történő részesedéséből származott. Ez azzal is alátámasztható, hogy sokszor már működő egyházszerzők kinevezésének jogát kapta meg egy-egy közösség, nem pedig az egyházi szervezet eredeti alapításával szerzik meg a jogot a telepések, polgárok. Az egyházalapítás Magyarországon nem alapított jogot, mint nyugaton. A közösség mindenkor földesura – akár a király volt, akár magánföldesúr – a kegyúri jog gyakorlásának átengedését mindig kifejezett engedélyhez kötötte. Így tehát mindig a legfőbb birtokos gyakorolta a kegyúri jogot, kivéve, ha annak gyakorlását átengedte. A szabad királyi és királyi mezővárosok esetében az átengedő maga a király volt, amíg földesúri mezővárosok esetében a földesúr, aki kegyúri jogosítványát a királytól származtatta. Az Eigenkirche rendszer Magyarországon nem terjedt el.⁵

A magyar városok számára komoly szimbolikus jelentőséggel bírt, a politikai önállóság egyik meghatározója, hogy – amint a magyar egyház élén más állam területén székhellyel bíró egyházi méltóságtól független prímás áll – úgy a városok is más hatóságoktól független, saját plébániával rendelkeztek.⁶ Többször előfordult, hogy a plébánost ki is vették a kerületi esperes fennhatósága alól, s egyenesen a megyéspüspök alá rendelték.⁷

Az 1917-es CIC 1448. kánonja tárgyalja a kegyúri jogot, de már azzal a kikötéssel, hogy újakat nem lehet alapítani, csupán a régieket tűrni.⁸ A kegyúri jog dologi vagy személyi alapú, tehát egy földbirtok birtoklásához kötődik vagy egy meghatározott

⁴ FRANKÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog*. Budapest, 1895, 118.

⁵ KOLLÁNYI FERENC: *A magyar kegyúri jog hazánkban a középkorban*. Budapest, 1906, 166-180.

⁶ TIMON ÁKOS: A városi kegyuraság Magyarországon. In *Katholikus Szemle*. II. évf., 2. (1888) 244-301., 403-462.

⁷ Buda-Alhévíz például a veszprémi püspök alá tartozott közvetlen. *Esztergomi sematizmus*. Esztergom, 1982, 268. [Bár itt a szövegben királyi egyházként említik a helyet, s az esztergomi érsek szerepel, mint közvetlen joghatóságot gyakorló méltóság, de véleményem szerint ez a kitétel csupán a túlzott lokálpatriotizmusból fakadó legenda.] Viszont GÁRDONYI ALBERT: Városi plébániák kiváltságos állása a középkorban. In *Károlyi emlékkönyv*. Budapest, 1933, 163-182. oldalain tett megállapítás, miszerint a városi plébánosok szentszéki ügyekben bíraskodhattak volna, nem bizonyított.

⁸ Magyar ellenpélda bőven akad: 144/1933. Győr kegy. határozat; 1882/1923. fővárosi kgy. határozat. Utóbbival 13 plébánia és 3 lelkészség kegyúri jogát alapítja meg a Főváros. A 299/1932. fővárosi kgy. határozat 3 lelkészséget plébániai rangra emelt, amíg 2 új lelkészséget is alapított. Jogalap: ezek nem új plébániák, hanem a régiek felosztásából keletkeztek (jogutódlás történt).

személyt illet meg. A városok szinte ennek egyvelegét alkották, hiszen a város gyakorolta a saját területén a kegyúri jogot, mégpedig választott tisztségviselői útján. A város a kegyúri jogosítványt több jogcímen szerezhette meg: tartalmazhatta a város privilégiumlevele, valamint annak alapján is szerezhette a város a jogosultságot, hogy egyházközségét maga alapította meg, templomát önmaga anyagi erejéből építette fel, látta el javadalommal. Ezt Magyarországon az uralkodónak írásbeli formában el kellett ismernie. Ha a város megszerezte a környező falvak feletti földesúri jogot (pl. Sopron, Szeged), egyben a kegyúri jogot is mint dologi jogosultságot megszerezte.⁹

A püspöki városok (Vác, Nyitra, Nagyvárad, Eger, Kalocsa, Csanád, Győr) nem rendelkeztek általában kegyúri jogosítványokkal, mert ezt a földesúr-püspök közvetlenül gyakorolta. Általában a szabad királyi városok a kisebb királyi haszonvétekekkel együtt a kegyúri jogot is megkapták, s ennek mintájára éltek ezzel a joggal a mezővárosok is, bár a földesúrnak történő bemutatási kötelezettséggel.

A rendi korszak gyakorlatában a városi tanács választotta meg az új plébánost, amelynek személyét az illetékes megyéspüspöknek kellett bemutatni megerősítés végett. Ezt a gyakorlatot az 1917-es CIC is alátámasztja (1455. k.). Vannak olyan települések is, ahol a „nagytanács”, a választópolgárság gyakorolta a plébánosválasztás jogát. A helyzet akkor vált bonyolulttá, amikor a városokban megjelentek a protestáns tanácsosok is. Bár akadtak viták is bőven, végül az a gyakorlat honosodott meg, hogy a protestáns tanácsosok katolikus ügyek esetén távol maradnak a tanácskozástól és a szavazástól.¹⁰

A kiegyezést követően a törvényhatóságokról és a községekről szóló 1870. évi 42., továbbá az 1871. évi 18. tc. és az 1886. évi 21–22. tc. nem szól a kegyúri jogok gyakorlásáról. Ez jogbizonytalanságot eredményezett, amelyet több város úgy oldott meg – ezzel a protestáns tanácsosokat joggal kizárva a kegyúri jog gyakorlásából –, hogy külön kegyúri bizottságot hozott létre, teljességgel katolikus összetételben. Ezzel a lépéssel pótolták a törvény hiányosságát. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is a tisztán katolikus összetételű választópolgárság jelenlétét szorgalmazta.¹¹ Bár a viták az egész korszak alatt folytak, a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi 30. tc. egy szóval sem említi a problémát, csupán a fővárosi törvény utalja katolikus összetételű bizottság hatáskörébe a kegyúri jog gyakorlását. Kérdés, hogy közigazgatási jogban alkalmazható-e az analógia elve.

Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi 18. tc. 33. § (6) bekezdése a következőket tartalmazza: „A székesfőváros kegyúri jogkörében a bemutatás jogát hat évre szóló megbízatással alakított külön bizottság gyakorolja. Ez a bizottság az elnökön kívül 31 tagból áll, akiket a törvényhatósági bizottság római katolikus tagjai titkos szavazással választanak meg a törvényhatósági bizottság római katolikus vallású tagjai közül. Tagja ennek a bizottságnak a polgármester is. A bizottság elnöke a főpolgármester; ha azonban a főpolgármester nem volna római katolikus vallású, akkor a polgármester, illetőleg az alpolgármesterek közül sorrendben az, aki római katolikus vallású.

⁹ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar városok kegyurasága*. Győr, 1937, 18.

¹⁰ 6481/1818. május 27-én kelt kancelláriai rendelet; 35514/1856. helytartótanácsi rendelet.

¹¹ VKM állásfoglalások: 25.695/1883. augusztus 10.; 7633/1890. február 24.; 73.741/1896. december 29.

Ez az első törvényi szabályozás. Ezt megelőzően csupán a szokásjog szabályozta a kérdést, ráadásul a katolikus felekezetre nézve kellően sérelmesen. Való igaz, hogy a magyar történelem jelentős részében a katolicizmus államvallás, majd uralkodó vallás volt, de ennek fejében a magyar katolicizmusnak súlyos árat kellett fizetnie, mert belügyeibe gyakori beleszólást kellett elszenvednie. A városok nem szívesen mondtak volna le a kegyúri jogról, hiszen minden privilégiumlevélben az egyik meghatározó előjog a kegyúri jogosítvány, amelyről való hallgatólágos vagy valós lemondás egyben kiváltságok általános csökkentését is sugallták volna, amelynek kockázatát egyetlen közösség sem vállalta fel.¹²

Magyarországon 1897-ben készen állt a törvényjavaslat a kegyúri jog gyakorlásáról. Törvényi erőre sohasem emelkedhetett, rendelkezéseit mégis érdemes figyelemmel kísérni, hiszen rendelkezései a VKM és ez által a magyar kormányzat álláspontját jól tükrözi. A Javaslat négy részből áll: I. kegyúri jog fogalma, valamint keletkezése, megszűnése; II. egyházi tisztségviselő kijelölése; III. vagyonjog; IV. vitás kérdések bírósági rendezése.¹³ A törvénytervezet leszögezi, hogy kegyúri jog alanya kizárólag katolikus vallású személy lehet, de ez nem zárja ki, hogy testületek (városok, községek) legyenek a jogosultság alanyai (2–3. §). Városok és községek esetében ezt a jogot a képviselőtestület gyakorolta volna, de annak csak katolikus tagjai (20. §). Szabad királyi városok kegyurasággal kapcsolatos közigazgatási kérdésekben – terhek minősége és mennyisége – a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, amíg rendezett tanácsú városok az alispánhoz fordulhatnak.

Ha a városi kegyúri kötelezettséget röviden kívánjuk összefoglalni, akkor az épületek állagmegóvása és a szent és egyéb szolgálattelvők eltartására terjedt ki. A város törzsvagyonát az ingatlan-állománya adta, illetve az ún. királyi kisebb haszonvétek (malom, halászat, vadászat, kocsmáltatás, mézszárszék, vásártartás, vámszedés) jövedelmeiből származott. A város ennek terhére volt köteles a kegyúri kötelezettségek anyagi terheit teljesíteni. A polgári korszakban ez annyiban változott meg, hogy a kegyúri kiadásokat a városi költségvetés terhére kellett teljesíteni a szokásos helyi adók bevételeiből. Nem tévesztendő össze az egyháznak juttatott segély a kegyúri kötelezettségekkel. Előbbi kegyintézkedés, amíg utóbbi kötelezettség, előbbi alapján semmiféle jogot nem vindikálhat a város, ameddig az utóbbi alapján tisztségviselő-választási és vagyongazdálkodás-ellenőrzési jogosultága származott.¹⁴

A jóléti gondoskodó állam 20. századi doktrínájának megfelelően a Vallási és Közoktatásügyi Minisztérium a Horthy-korszakban szorgalmazta a lelkészek fizetésének rendezését és az egyházi épületek karban tartását a kegyúri kötelezettségek teljesítésére felhívással.¹⁵

¹² CSIZMADIA ANDOR: *A magyar városok kegyurasága*. Győr, 1937, 4. és WENCZEL GUSZTÁV: *Magyarország városai és városjogai*, Budapest, 1877, 14. és 42.

¹³ Közli: MIHALOVICS EDE: *A kegyúri jog*. Nyitra, 1897, 345–350.

¹⁴ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar városok kegyurasága*. Győr, 1937, 45. és CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyház jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966, 197.

¹⁵ 155.579/1921. VKM rendelet a kegyúri épületek karbantartásáról, 56.011/1925. VKM és 3764/1925. BM II. rendelet a lelkészek fizetéséről.

A városi kegyúri jogok kérdését az 1950/51-es esztendőök zárták le végérvényesen.¹⁶ A tanácstörvény megszüntette, illetve államosította a városi önkormányzatokat, amíg az állam – egyesítve a kegyúri jogokat a főkegyúri jog zászlaja alatt –, az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül egészen az 1989-es fordulatig konzerválta a Magyar Katolikus Egyház belügyeibe történő beavatkozást, amelyet csak az 1990. évi IV. törvény garanciái tudtak végérvényesen kiküszöbölni.

¹⁶ 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról, 1951. évi I. törvény az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról.